

En svårighetshierarki för species och artikelbruk

Eeva-Liisa Nyqvist

Institutionen för språk- och översättningsvetenskaper

Åbo universitet

Määräisyys ja artikkelien käyttö ovat keskeinen osa ruotsin kielen morfologiaa, mutta ne tuottavat usein vaikeuksia ruotsia toisena tai vieraana kielenä oppiville. Erityisen ongelmallisia ne ovat kielenoppijoille, joiden äidinkiessä ei ole morfologista määräisyyskategoriaa ja artikkeleita. Tämä artikkeli tarkastelee yksilötason analyysin avulla tavallisimpia substantiivin muotoja suomenkielisten peruskoululaisten kirjallisessa ja suullisessa oppijanruotsissa. Tutkittavien muotojen oikeellisuusprosentit yhdeksän luokan materiaalissa muodostavat vaikeushierarkian, jota verrataan tutkimushenkilöiden käyttämien oppimateriaalien opetusjärjestykseen.

Nyckelord: svenska, inlärarespråk, species, artiklar, svårighetshierarki

1 Bakgrund och syfte

Att göra skillnad mellan unikt identifierbara och icke-identifierbara referenter är centralt i alla språk, men detta realiseras på mycket olika sätt i världens språk. Species och artikelbruk anses vara en notorisk svårighetskälla för andraspråksinlärare, i synnerhet för dem vars modersmål saknar grammatiska bestämdhetsmarkörer (se t.ex. DeKeyser 2005: 5). Ca en tredjedel av världens språk har speciesmarkörer och bara 8 % av språken innehåller både en obestämd och en bestämd artikel (Haspelmath 1998: 274). Av detta följer att flera av dem som lär sig svenska som andraspråk har ett förstaspråk som saknar bestämdhetsmarkörer.

Ellis (2006: 435–436) har konstaterat att species och artikelbruk är svåra att tillägna sig på två olika sätt. För det första är de svåra att tillägna sig implicit eftersom artiklarna inte är tydligt framträdande i språket, och en form kan ha flera funktioner. För det andra är de svåra att tillägna sig explicit, eftersom de är funktionellt komplexa, d.v.s. det finns inga enkla regler att lära sig och tillämpa. Ellis behandlar engelskan, men svenskans grammatik är ännu mer komplicerad, eftersom svenska substantivfraser är synnerligen svåra att bilda (jfr t.ex. Philipsson 2004: 127). De svenska substantivfrasernas form bereder dessutom likartade svårigheter för alla som lär sig svenska som andraspråk, oberoende av förstaspråket. (se t.ex. Wijk-Andersson 1994: 380.)

Finskans sätt att ange species avviker kraftigt från svenskans sätt: species är ingen enhetlig morfologisk kategori i finskan, och ibland kan species t.o.m. vara fullständigt irrelevant (Sundman 1994: 350, 354). Därför förefaller det naturligt att finska inlärare inte bara har problem med att bilda fraser på ett korrekt sätt utan ibland också med att välja rätt species. Species är visserligen en från engelskan bekant kategori för finska svenskinlärare, men också engelskans sätt att ange species avviker mycket från svenskans sätt. Det är möjligt att kunskaperna i engelska hjälper en finne att välja rätt species i svenskan, men när det gäller att bilda en substantivfras, hjälper engelskan inte särskilt mycket. Därför är det viktigt att kartlägga hur inläringen går till för att undervisningen ska kunna utvecklas.

Denna artikel är ett sidospår i min doktorsavhandling. Syftet med artikeln är att analysera materialet som använts i avhandlingen på individnivå och bilda en svårighetshierarki för de mest frekventa och i praktiken viktigaste substantivformerna i svenskan: nakna former (t.ex. *buss*; i åka *buss*) obestämd resp. bestämd form singularis (*en hund* resp. *hunden*), obestämd form pluralis (*hundar*) och possessiv singularis (*min hund*). Bestämd form pluralis (*hundarna*) har så få belägg i materialet att den tyvärr måste lämnas utanför denna analys. Analyserna i avhandlingen sker på gruppnivå, och jag jämför också resultaten på individnivå med resultaten i avhandlingen.

2 Material och metod

Som material har jag uppsatser och inspelningar som jag har använt i min doktorsavhandling. Den är en longitudinell undersökning med 67 informanter som läser B-svenska i åk7–9 i den finska grundskolan och handlar om species och artikelbruk i deras skriftliga och muntliga inläraarsvenska. Allt material har insamlats under lektionstid, och informanterna fick hjälp med ordförrådet men inte med grammatiken.

Det skriftliga materialet består av sex uppsatser per informant. Rubrikerna är följande:

- Åk7: *Min hobby*
- Åk8, hösttermin: *Min resa*
- Åk8, vårtermin: *Min vän*
- Åk9, hösttermin: *Mitt favoritband/min favoritsångare, Min fritid*
- Åk9, vårtermin: *Jag – en niondeklassare!*

Eftersom texterna är korta behandlas uppsatserna här årskursvis, d.v.s. alla uppsatser som en informant har skrivit under samma årskurs behandlas som en text. Det muntliga materialet innebär en bildbeskrivning, som informanterna gjorde tre gånger under undersökningstiden, d.v.s. en gång per vårtermin. Bilden föreställde ett rum med olika möbler och föremål och var densamma vid varje testtillfälle. Informanterna uppmanades att berätta vad de såg i bilden med hela meningar för att undvika en situation där informanterna bara gör en förteckning på substantiv i grundform.

I det följande analyserar jag användningen av de vanligaste formerna av substantiv med hjälp av begreppet systematiskt bruk: en grammatisk företeelse (i detta fall en viss form av substantiv) måste ha minst tre korrekta belägg i en informants produktion för att bruket ska kunna kallas systematiskt och informanten ska kunna anses behärska den (Pienemann 1984: 191). När det gäller svårighetshierarkin räknar jag ytterligare korrekthetsprocenten för de olika formerna hos de individer som använt de undersökta formerna systematiskt.

Centrala frågor i denna artikel är följande:

- Hur vanligt är systematiskt bruk av de undersökta formerna?
- Sker det en utveckling mellan årskurserna? Är den statistiskt signifikant eller slumpmässig? Det är viktigt att notera att jag i det följande använder adjektivet *signifikant* enbart i betydelsen *statistiskt signifikant*.
- Hurdan svårighetshierarki förekommer det mellan de undersökta formerna och vad beror den på?

3 Resultat

Det viktigaste resultatet från analyserna av det skriftliga resp. det muntliga materialet är att informanterna har ett rikt språk redan i den första uppsatsen resp. inspelningen. De använder både obestämd, bestämd och naken form, både singularis och pluralis, samt adjektivattribut och olika pronomen. Någon kraftigt förenklad nybörjarvariant förekommer alltså inte. Temat i uppsatsen resp. bilden som användes i den muntliga uppgiften har dock påverkat språket som informanterna producerat. När informanterna exempelvis skriver om sina vänner blir det definitiva attributet *samma* frekvent, eftersom flera skriver *han/hon går i samma skola/klass som jag*. Även possessiva attribut med adjektivattribut är i denna

uppsats vanligare än i de andra, eftersom många använder uttrycket *min bästa vän*.

I det muntliga materialet dominerar obestämd form singularis: upp till 61 % av alla substantivformer som informanterna producerat tillhör denna kategori. Med tanke på att instruktionerna lydde ”Berätta vad du ser i bilden” är det naturligt att de flesta referenter som omtalas är ”nya” för mottagaren (d.v.s. mig, testledaren) och refereras till med obestämd form. Pluralformerna är sällsynta, eftersom det finns bara några få föremål i bilden som förekommer i flera exemplar. Även possessiva och indefinita attribut är mycket få och nakna former och genitivattribut förekommer inte alls i det muntliga materialet, eftersom de saknar naturliga kontexter i bilden.

3.1 Det skriftliga materialet

Diagram 1 sammanfattar utvecklingen av systematiskt bruk i de tre årskurserna.

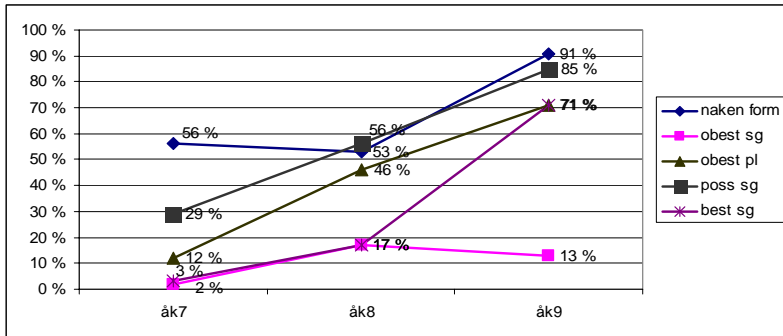

Diagram 1. Systematiskt bruk av de undersökta formerna i uppsatserna

Gemensamt för alla de undersökta formerna är att andelen informanter med systematiskt bruk är signifikant högre i åk9 än i åk7. En faktor som förklarar detta är att varje informant producerade flera substantivfraser i åk9 än i de lägre årskurserna, nämligen i medeltal 37,2 substantivfraser i de sammanlagt tre uppsatserna. Andelen stiger vanligen lineärt, med undantag av nakna former där systematiskt bruk minskar med några procentenheter mellan åk7 och åk8 och obestämd form singularis där systematiskt bruk minskar mellan åk8 och åk9. I de andra fallen

stiger andelen systematiskt bruk signifikant också mellan åk7 och åk8 och mellan åk8 och åk9.

Systematiskt bruk är sällsynt i åk7. Över hälften (56 %) av informanterna använder systematiskt enbart nakna former, d.v.s. har minst tre korrekta belägg på dem. Andelarna systematiskt bruk i de övriga formerna är signifikant lägre. Näst vanligast är systematiskt bruk i possessiv singularis där andelen är 29 %. På tredje plats är obestämd form pluralis som används systematiskt av 12 % av informanterna. Bestämd resp. obestämd form singularis används systematiskt av bara några få individer i åk7.

Att systematiskt bruk av nakna former är frekvent redan i åk7 beror på att nakna former är frekventa i svenskan. Det är möjligt även för en inlärare med enbart nakna former i sin repertoar att producera korrekt språk ”av misstag”. Dessutom är nakna former mycket frekventa i läromedelstexterna, varför helsekvensinläringen också spelar en roll. Att de andra formerna så sällan används systematiskt beror framför allt på att materialet i åk7 består av en enda uppsats per informant, varför uppsatserna över huvud taget innehåller få substantivfraser: i genomsnitt bara 10 substantivfraser per individ. Man kan dock notera att systematiskt bruk är vanligast i former och fraser som varken innehåller obestämd artikel eller någon ändelse, d.v.s. i former som inte är komplexa.

I åk8 har andelen informanter som använder de undersökta formerna systematiskt stigit i alla andra utom nakna former. I åk8 använder ca hälften av informanterna nakna former (53 %), obestämd form pluralis (46 %) och possessiv singularis (56 %) systematiskt. Systematiskt bruk av dessa tre former är signifikant vanligare än systematiskt bruk av de andra undersökta formerna.

Systematiskt bruk ökar ytterligare i åk9. Då är det vanligast i nakna former (91 %) och i possessiv singularis (85 %). Skillnaden mellan dessa är inte signifikant, men systematiskt bruk av dessa två former är signifikant vanligare än systematiskt bruk av resten av de undersökta formerna. Systematiskt bruk är också i åk9 mest sällsynt i obestämd form singularis. Orsaken till detta ligger för det första i det faktum att formen har färre L2-kontexter än de andra formerna och för det andra i att det handlar om en svår form: obestämd form singularis har också på gruppnivån i min avhandling en betydligt lägre korrekthetsprocent än de andra formerna.

Att nakna former och possessiv singularis uppvisar systematiskt bruk oftare än de andra formerna är föga överraskande eftersom dessa är bland de mest frekventa formerna i varje årskurs också på gruppnivå. Något överraskande är däremot att det finns så få som uppvisar systematiskt bruk av bestämd form singularis i åk7 och åk8 och att systematiskt bruk av obestämd form singularis är sällsynt ännu i åk9. Obestämd form singularis är en svår form för finska inlärare, men i bestämd form singularis handlar det snarare om ett lågt antal belägg: informanterna har ofta bara 1–2 belägg på bestämd form singularis i sina uppsatser.

3.2 Det muntliga materialet

Diagram 2 sammanfattar utvecklingen av systematiskt bruk i bildbeskrivningarna i de olika årskurserna. På grund av att det förekommer färre former i det muntliga materialet koncentrerar sig analysen enbart på obestämd form singularis och pluralis samt på bestämd form singularis.

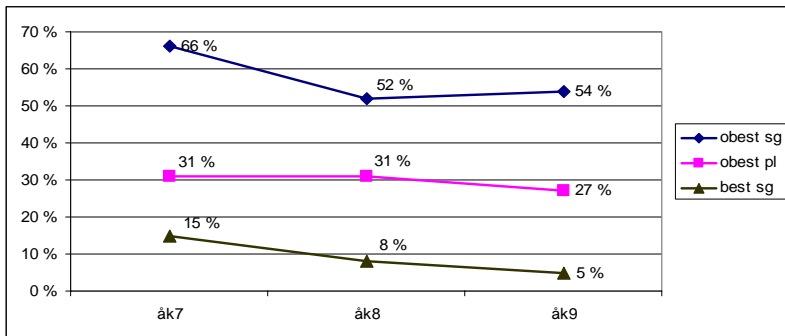

Diagram 2. Systematiskt bruk av de undersökta formerna i bildbeskrivningarna

Att andelen informanter med systematiskt bruk sjunker något i varje form beror framför allt på att antalet fraser informanterna producerat också sjunker med tiden. Majoriteten av informanterna använder obestämd form singularis systematiskt i alla årskurserna, och det systematiska bruket är dessutom i varje årskurs signifikant vanligare i obestämd form singularis än i de andra formerna. Andelen informanter som systematiskt använder obestämd form pluralis är däremot genomgående låg p.g.a. det låga antalet plurala referenter i bilden. En knapp tredjedel av informanterna använder bestämd form singularis systematiskt, men även där sjunker andelen en aning. Variationen mellan årskurserna är dock liten och

statistiskt insignifikant eftersom uppgiften, d.v.s. bilden som beskrevs, var densamma i varje årskurs.

Det muntliga materialet är ett bra exempel på hur mycket en uppgift kan påverka språket som informanterna producerar: obestämd form singularis har mest systematiskt bruk, eftersom uppgiften förutsätter användning av den formen. Obestämd form singularis är svår för informanterna även i det muntliga materialet, men den är så mycket vanligare där än i uppsatsmaterialet att systematiskt bruk förekommer i en större utsträckning.

4 Svårighetshierarkin i det skriftliga resp. det muntliga materialet

Efter att ha räknat andelen informanter som systematiskt använder de undersökta formerna har jag beräknat korrekthetsprocenten för varje form hos de individer som uppvisar systematiskt bruk av formen i resp. årskurs. Som konstaterats ovan betraktas tre korrekta belägg som ett kriterium för systematiskt bruk, d.v.s. behärskandet av en form.

4.1 Det skriftliga materialet

Diagrammet nedan illustrerar korrekthetsprocenten för informanterna med systematiskt bruk av de undersökta formerna i det skriftliga materialet.

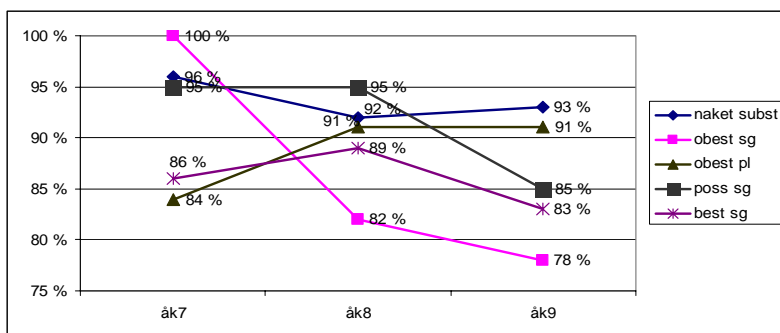

Diagram 3. Korrekthetsprocenten för de undersökta formerna i uppsatserna

Korrekthetsprocenten i åk9 bildar en svårighetshierarki efter tre års svenskinläring. Den lättaste formen är naken form, den näst lättaste är obestämd form

pluralis och den tredje lättaste är possessiv singularis. Gemensamt för dessa former är att de saknar både artikel och speciesändelse. Även i Axelssons komplexitetshierarki tillhör dessa former den första nivån som kännetecknas av höga korrekthetsprocent (Axelsson 1994: 35, 99).

Av de återstående två formerna, bestämd och obestämd form singularis, har bestämd form singularis i mitt material en högre korrekthetsprocent. Ett likadant fenomen har förekommit i Axelssons undersökning (1994: 100–101), och den beror antagligen på det faktum att finska inlärare är p.g.a. sitt förstaspråk mer vana vid ändelser än vid artiklar. Bestämd form pluralis som inte behandlas i denna artikel har i min avhandling visat sig vara svårare än obestämd form singularis. Detta förefaller naturligt, eftersom bestämda pluralformer med sina tre morfem ju är mer komplexa än obestämd form singularis som består av två morfem.

Som diagrammet ovan visar stiger korrekthetsprocenten enbart i obestämd form pluralis. Mest sjunker korrekthetsprocenten mellan åk7–9 i obestämd form singularis, från 100 % i åk7 (då bara en informant använder formen systematiskt) till 82 % i åk8 och 78 % i åk9, vilket visar att obestämd form singularis är en svår form för finnar. Att korrekthetsprocenten för possessiv singularis sjunker med tiden beror på ett komplext förhållande mellan form och betydelse: ju längre informanternas inläring avancerar, desto mer benägna är de att förknippa definit betydelse med bestämd form.

En svacka i kurvan för nakna former i åk8 beror på att informanterna då överanvänder bestämd form på bekostnad av naken form: i *Min resa*-uppsatsen uppfattar de fordonen de har åkt på sin resa med som definitiva och producerar uttryck av typ *åka *båten*. Korrekthetsprocenten för bestämd form singularis sjunker i åk9 p.g.a. att informanterna då överanvänder naken form på bekostnad av bestämd form singularis i kontexter där substantivet borde stå i bestämd form p.g.a. dess entydiga förhållande till något som förekommit tidigare i texten, t.ex. *bandet* → *sångaren*.

4.2 Det muntliga materialet

Diagrammet nedan visar korrekthetsprocenten för de undersökta formerna i bildbeskrivningarna hos de informanter som uppvisar systematiskt bruk av resp. form i de olika årskurserna.

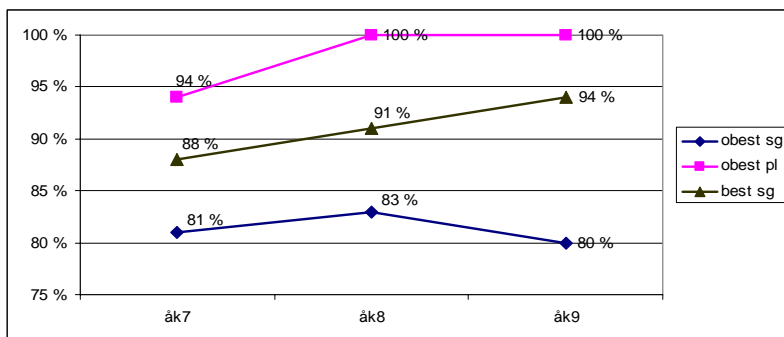

Diagram 4. Korrekthetsprocenten för de undersökta formerna i bildbeskrivningarna

Svårighetshierarkin är densamma i alla årskurserna, men jag koncentrerar mig även här på åk9. Den lättaste av de undersökta formerna är obestämd form pluralis. Den näst lättaste är bestämd form singularis, som ca en tredjedel av informanterna använder systematiskt i det muntliga materialet, d.v.s. antalet belägg är högre än i obestämd form pluralis. Korrekthetsprocenten är lägst i obestämd form singularis, trots att formen har gott om belägg i det muntliga materialet.

Den lättaste formen är sålunda igen den som saknar speciesmarkering, näst lättast är formen med bestämdhetsändelse och den svåraste är formen med obestämd artikel (jfr Axelsson 1994: 35, 99–101). I detta avseende avviker det muntliga och det skriftliga materialet inte från varandra: svårighetshierarkin mellan dessa tre former är densamma. Den stämmer också överens med Axelssons resultat (1994: 35, 99).

Korrekthetsprocenten stiger lineärt i obestämd form pluralis och bestämd form singularis: i båda formerna är korrekthetsprocenten sex procentenheter högre i åk9 än i åk7. Korrekthetsprocenten för obestämd form singularis är däremot som högst i åk8 och som lägst i åk9. Skillnaderna mellan åk7 och åk9 är dock för små för att vara signifikanta.

4.3 Undervisningsordningen i läromedlen

En liten del av min avhandling gäller innehållet i de läromedel som informanterna har använt. De centrala aspekterna av substantivböjningen behandlas tidigt, på

höstterminen i åk7. Undervisningsordningen i dessa läromedel följer en gammal tradition: possessiva former lärs ut först, vilket är motiverat eftersom de är både enkla och frekventa. Efter detta behandlas obestämd form singularis och efter den bestämd form singularis, d.v.s. undervisningsordningen avviker från svårighetshierarkin ovan. Obestämd form singularis utgör enligt min undersökning och t.ex. Axelsson (1994: 35) en svår form för finnar, men läromedlen tar upp den före obestämd form pluralis och bestämd form singularis, som båda skulle vara signifikant lättare. Efter singularis behandlas både obestämd och bestämd form pluralis i läromedlen på en gång, trots att det handlar om en mycket lätt och en mycket komplex form.

5 Sammanfattning

Signifikanta skillnader i systematiskt bruk av de olika formerna förekommer i både det skriftliga och det muntliga materialet. Signifikanta skillnader mellan årskurserna förekommer dock enbart i det skriftliga materialet. Det systematiska bruket är vanligast i former som har en hög frekvens i min avhandling, d.v.s. i nakna former, possessiv singularis samt i obestämd form pluralis i uppsatserna och i obestämd och bestämd form singularis i de muntliga bildbeskrivningarna.

I uppsatserna är korrekthetsprocenten högst i nakna former, i possessiv singularis samt i obestämd form pluralis. Procenten är näst lägst i bestämd form singularis och lägst i obestämd form singularis. I bildbeskrivningarna är korrekthetsprocenten högst i obestämd form pluralis, näst högst i bestämd form singularis och lägst i obestämd form singularis. De lättaste formerna är alltså de som saknar speciesböjning och artiklar eller där species anges lexikaliskt, med hjälp av ett attribut. Former med speciesböjning är de näst lättaste och former som innehåller obestämd artikel de svåraste. Samma mönster upprepas i analysen på gruppnivå i min avhandling och i tidigare forskning.

Det finns en tydlig obalans mellan svårighetshierarkin i mitt material och undervisningsordningen i läromedlen som informanterna har använt. Att obestämd form singularis som är en svår form behandlas tidigare än de lättare formerna obestämd form pluralis och bestämd form singularis kan motiveras med att en svår form behöver mycket övning, men risken finns att en del av inlärnarna tappar motivationen redan i början av inläringen p.g.a. att mycket svåra former behandlas under den första terminen.

Litteratur

- Axelsson, Monika (1994). *Noun phrase development in Swedish as a second language. A study of adult learners acquiring definiteness and the semantics and morphology of adjectives*. Stockholm: Stockholm University Centre for Research and Bilingualism.
- DeKeyser, Robert (2005). What Makes Learning Second Language Grammar Difficult? A Review of Issues. *Language Learning* 55, 1–25.
- Ellis, Rod (2006). Modelling Learner Difficulty and Second Language Proficiency: The Differential Contributions of Implicit and Explicit Knowledge. *Applied Linguistics* 27, 431–463.
- Haspelmath, Martin (1998). How young is Standard Average European? *Language Sciences* 20, 271–287.
- Philipsson, Anders (2004). Svenskans morfologi och syntax i ett andraspråksperspektiv. I: *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*, 117–151. Red. Kenneth Hyltenstam & Inger Lindberg. Lund: Studentlitteratur.
- Pienemann, Manfred (1984). Psychological constraints on the teachability of languages. *Studies in Second Language Acquisition* 6, 186–214.
- Sundman, Marketta (1994). Species i jämförande perspektiv: svenska och finska. I: *Svenskans beskrivning* 20, 350–359. Red. Anders Holmberg & Kent Larsson. Lund: Lund University Press.
- Wijk-Andersson, Elsie (1994). Bestämthetsmarkering och bestämdhetsgivning. I: *Svenskans beskrivning* 20, 380–387. Red. Anders Holmberg & Kent Larsson. Lund: Lund University Press.